

RIZIKĄ PATIRIANČIŲ ŠEIMŲ SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ UGDYMAS – PRIELAIDA SOCIALINEI REABILITACIJAI

Žydra Kuprėnaitė, Jolita Lubienė, Lina Janaudytė

Utenos kolegijos Medicinos fakultetas

Raktažodžiai: riziką patirianti šeima, socialiniai įgūdžiai, socialinė rehabilitacija, socialinės paslaugos.

Santrauka

Riziką patiriančioms šeimoms būdingas nesugebėjimas patenkinti emocinių ir fizinių vaiko reikmių, elementariausių socialinių įgūdžių neturėjimas. Tokios šeimos dažnai neturi žinių, kaip prižiūrėti vaiką, nežino, kaip išmokyti jį tvarkos, iškilusių problemų sprendimo, jausmų raiškos, krizių įveikos. Šalia kitų opių šeimų, patiriančių riziką, problemų – vaikų nepriežiūros, apleistumo problemos - ypač aktualios, jų sprendimui būtina skirti ypatingą dėmesį, siekiant šių šeimų socialinės rehabilitacijos.

Įvadas

Riziką patiriančių šeimų problematika ypač aktuali ne tik Lietuvoje, bet ir daugelyje pasaulio valstybių, paskutiniame praeito tūkstantmečio dešimtmetyje ratifikavusių Jungtinių Tautų Vaiko teisių apsaugos konvenciją [1]. Daugėja šeimų, kurios nesugeba susikurti tinkamų gyvenimo sąlygų, visiškai patenkinti savo vaikų poreikių. Šios šeimos nėra suformavusios dorą šeimyninio gyvenimo modelio, jose vyrauja nedarbas, ekonominiai nepateikimai, piktnaudžiavimas alkoholiu, vaikai paliekami be priežiūros, stokojama socialinių įgūdžių. Bendravimas tokiose šeimose yra sutrikęs, ryšiai tarp tėvų ir vaikų - silpni ar netgi visai nutrūkę.

Socialinės rizikos šeimų apskaitoje 2017 m. vien Utenos rajone buvo 166 šeimos (vaikų skaičius jose – 229). Per 2017 m. naujai įrašytos 39 šeimos, iš jų 24 šeimos buvo įrašytos dėl socialinių įgūdžių stokos, 10 – dėl tėvų piktnaudžiavimo alkoholiu, 5 – dėl kitų priežasčių. Iš apskaitos išbraukta 41 šeima: iš jų 7 - nebeliko nepilnamečių vaikų, 7 - šeimos išvyko gyventi į kitą savivaldybę, 21 šeimoje išnyko priežastys, dėl kurių jos buvo įrašytos į apskaitą, 6 vaikams nustatyta laikinoji globa, neterminuotai apribojus valdžią jų tėvams. Riziką patiriančių šeimų skaičiaus mažėjimą lemia intensyvesnis socialinis darbas su šiomis šeimomis, glau-

desnis bendradarbiavimas tarp ugdymo įstaigų, seniūnijų ir kitų įstaigų, atsakingų už darbą su patiriančiomis riziką šeimomis [5,6].

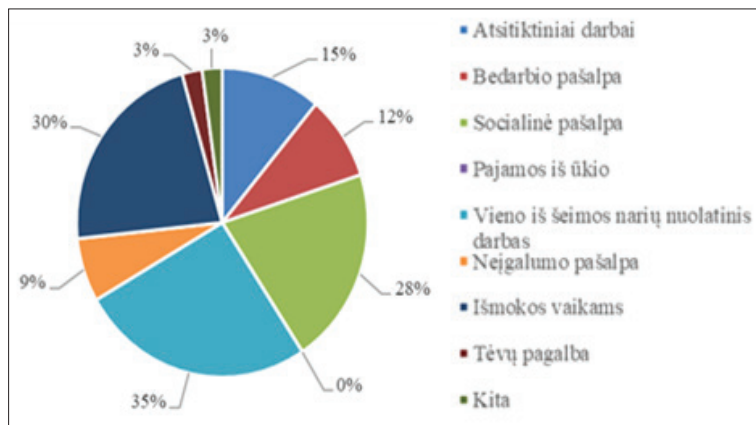
Šeimos, kurios turi socialinių problemų, siekia gauti piniginę paramą. Tačiau, įsigilinus į šeimos gyvenimo būdą, vertybines orientacijas, pastebima, kad daugumai šeimų, patiriančių riziką, piniginės išmokos iš esmės nekeičia gyvenimo kokybės. Jei šeima yra nepajėgi vykdyti būtiniausių funkcijų, tai jai labiau reikia psichologinės, socioedukacinės, informacinės ir kitokios pagalbos, padedančios formuoti nuostatas, vertybes, išmokant tvarkyti ūkį, ugdyti valią ir atsakomybę. Tokioms šeimoms būtinas socialinių įgūdžių ugdymo paslaugų teikimas [2,3].

Tyrimo tikslas – išanalizuoti riziką patiriančių šeimų socialinių įgūdžių ugdymą, kaip socialinės rehabilitacijos prielaidą.

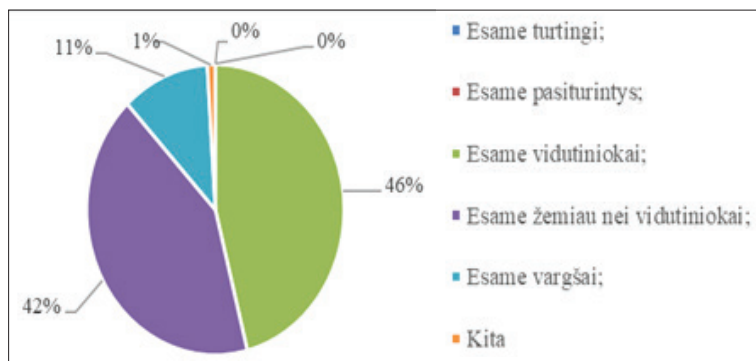
Tyrimo objektas ir metodika

Tirtas riziką patiriančių šeimų socialinių įgūdžių ugdymas. Tyrimas vyko – 2018 m. Tikslinės atrankos būdu tyrimo dalyviais buvo pasirinkti asmenys, priklausantys rizikos grupei. Generalinė imtis – 98 šeimos, patiriančios riziką, imties tūris – 78. Tyrimo tipas – kiekybinis tyrimas, anketinė apklausa. Išdalinta anketų – 78, sugrįžo – 75, tinkamų analizei – 74. Tyrimo vieta (aplinka) – dalis respondentų (25) anketas pildė X miesto vaikų ir jaunimo užimtumo centro Dienos centre, kita dalis (50) respondentų - socialinių paslaugų centro socialinei darbuotojai lankantis riziką patiriančių šeimų namuose. Bandomasis tyrimas dėl laiko stokos nebuvo atliktas, paskutiniaisiais klausimais paklausus respondentų, ar jiems buvo nesuprantamų klausimų, 91 proc. jų atsakė, kad suprato visus pateiktus klausimus ir tik 9 proc. – nurodė, kad tokių klausimų buvo. Tai leidžia straipsnio autorėms gautus rezultatus vertinti kaip patikimus ir tinkamus analizei. Sudarant tyrimo instrumentą, laikytasi tyrimo etikos, vengta sąvokų, kurios galėjo respondentams kelti nemalonių asociacijų, tačiau pati tyrinėjama problematika įpareigoja gilintis į asmeninius, skaudžius išgyveni-

mus ir patirtis. Gauti duomenys apdoroti, naudojantis Microsoft Office Excel kompiuterine programa, pateikiami procentine raiška sektorinėse diagramose bei lentelėse. Nors tyrimo instrumente respondentams ir buvo pateikiamos tikslios nuorodos, atsakinėjant į klausimus, pažymėti vieną – labiausiai jiems tinkantį atsakymo variantą, tačiau – ties kai kuriais klausimais jie pažymėjo po kelis jiems tinkamus, todėl, apdorojant tyrimo duomenis, kai kuriais atvejais gauta procentų suma nėra lygi 100 proc. Tyrimo instrumento pagrindimas: tyrimo metu anketoje šeimoms, patiriančioms riziką, buvo pateikti 34 klausimai. Nors tyrimo instrumentas buvo sudarytas iš šių klausimų blokų: šeimų, patiriančių riziką, problemos; socialinių įgūdžių stokos šeimose, patiriančiose riziką, problemos. Socialinio darbuotojo veikla, ugdant šeimų, patiriančių riziką, socialinius įgūdžius, siekiant socialinės rehabilitacijos; duomenys apie respondentus, informacija apie tyrimo instrumento kokybę, - tačiau straipsnio autorės nori, analizuojant tyrimo rezultatus, ypatingą dėmesį atkreipti į riziką patiriančių šeimų išgyvenamas problemas, susijusias su socialinių įgūdžių ugdymu, vaikų priežiūra, jiems teikiamos pagalbos naudingumu bei į tai, ką respondentams reiškia priklausymas rizikos grupei ir kaip jie vertina savo socialinės rehabilitacijos galimybes.

1 pav. Respondentų pragyvenimo šaltinis.

2 pav. Respondentų pragyvenimo lygio vertinimas.

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Kaip parodė tyrimo rezultatai, respondentų pragyvenimo šaltinis yra: 35 proc. – nuolatinis vieno iš šeimos narių darbas, 30 proc. – išmokos vaikams, 28 proc. – socialinė pašalpa, 15 proc. – atsitiktiniai darbai, 12 proc. – bedarbio pašalpa, 9 proc. – neįgalumo pašalpa, 3 proc. – tėvų pagalba, 3 proc. - pasirinko variantą „kita“ (1 pav.). Vertinant bendrame šalies gyventojų žemo pragyvenimo lygio kontekste, nuolat augant kainoms būtinųjų poreikių patenkinimui skirtoms prekėms, priemonėms, pastebėtina, kad rizikos grupės asmenims, neretai turintiems specialiųjų poreikių, žalingų įpročių, sunkiai įsitvirtinantiems darbo rinkoje, turintiems dažniausiai du ir daugiau nepilnamečių vaikų, stokojančiams socialinių įgūdžių tenka pasitenkinti minimaliomis valstybės skiriamomis lėšomis, kurių, deja, jie taip pat nemoka planuoti.

Tyrimo metu buvo svarbu sužinoti, kaip respondentai patys vertina savo pragyvenimo lygį, gauti duomenys pasiskirstė taip: 46 proc. jų nurodė esą vidutinio pragyvenimo lygio, 42 proc. – žemiau vidutinio, 11 proc. – vargšai, 1 proc. jų pasirinko variantą „kita“ (2 pav.). Tai, kad tik 11 proc. apklaustųjų savo pragyvenimo lygį vertina kaip vargšų, o beveik pusė mano esantys vidutinio ar žemiau vidutinio pragyvenimo lygio – rodo žemą jų savivertę, tai gali būti susiję ir su pasitenkinimu esama padėtimi ir motyvacijos ką nors keisti gyvenime stoka.

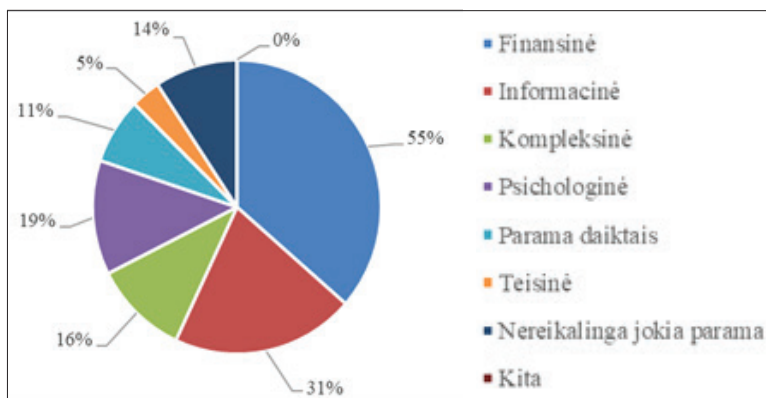
Respondentų paklausus, kokia parama jiems reikalinga, atsakymai pasiskirstė taip: 55 proc. – finansinė, 31 proc. – informacinė, 19 proc. – psichologinė, 16 proc. – kompleksinė, 14 proc. – nereikalinga jokia parama, 11 proc. – parama daiktais, 5 proc. – teisinė parama (3 pav.). Tai, kad didžiajai daliai rizikos grupės asmenų reikalinga finansinė parama nėra stebėtina, vertinant, apskritai, vidutines pajamas gaunančių Lietuvos ir ypač – regionų, kontekste, kuomet pragyvenimo lygis yra labai žemas. Kaip kad jau buvo minėta, natūralus šių asmenų finansinės paramos poreikis, nes vienas labiausiai jiems trūkstamų socialinių įgūdžių – pajamų ir išlaidų planavimo ir paskirstymo.

Gauti duomenys atskleidė, kad rizikos grupės asmenys pakankamai adekvačiai vertina savo situaciją, nurodydami priežastis, dėl ko pateko į rizikos grupę (4 pav.).

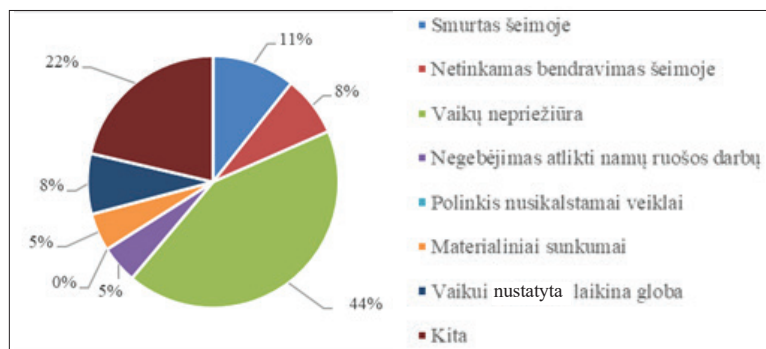
Respondentų buvo prašoma nurodyti, kurių socialinių įgūdžių jiems trūksta. Gauti duomenys parodė (1 lentelė), kad po 30 proc. jų teigimu, labai aktualūs konfliktinių situacijų sprendimo įgūdžiai bei tarpusavio bendravimo šeimoje įgūdžiai, po 54 proc. jų teigė, kad vidutiniškai aktualūs jiems pajamų paskirstymo, išlaidų planavimo įgūdžiai bei dienos režimo planavimo ir laikymosi įgūdžiai. Alkoholio vartojimas riziką patiriančiose šeimose (dažniausiai - neatsietinas nuo konfliktinių situacijų) yra įtraukimo į rizikos grupę priežastis. Taip pat išryškėja finansinės pagalbos šiems asmenims poreikis ir nemokėjimas paskirstyti pajamų. Nors šių asmenų alkoholio vartojimo problemos ir yra sprendžiamos (jie privalo lankytis anoniminių alkoholikų susirinkimuose, taip pat – lankyti psichologo konsultacijas, lankyti psichikos sveikatos centre, dienos centruose), tačiau - labai dažnai galimi tokių asmenų „atkritimai“, tai veda prie tų pačių problemų, dėl kurių jie ilgus metus priklauso rizikos grupei. Nors ir yra sukurta socialinės pagalbos tokiems asmenims teikimo sistema ir socialinių įgūdžių ugdymo kryptimi yra daug dirbama, tačiau - būtent visgi šiuo anketos klausimu atskleisti socialinių įgūdžių ugdymas reikalauja daugiausia pastangų ir laiko.

Respondentų buvo prašoma nurodyti, kurių socialinių įgūdžių jiems trūksta, prižiūrint vaikus. Gauti rezultatai parodė, kad labiausiai jiems aktualūs vaikų kontrolės įgūdžiai (38 proc.), taip pat - didesnei daliai jų (30 proc.) aktualūs vaikų auklėjimo įgūdžiai, bendravimo su vaikais įgūdžiai (27 proc.) (2 lentelė). Kaip vidutiniškai aktualius respondentai įvardijo žinių stoką apie vaiką žalojančią elgesį (54 proc.), po 51 proc. jų įvardijo skirtingo amžiaus vaikų priežiūros įgūdžius, impulsų kontrolės ir pykčio valdymo, vaikų poreikių supratimo, 43 proc. – bendravimo su vaikais. Vaikų priežiūros socialinių įgūdžių ugdymui ypač svarbi šeimos įgalinimo paslauga, kuomet tėvai į bendras veiklas įtraukiami kartu su vaikais, sudarant jiems palankias sąlygas aplinkos, kultūrinės veiklos pažinimui bei vieniems kitų ir savęs pažinimui pozityviame kontekste [4].

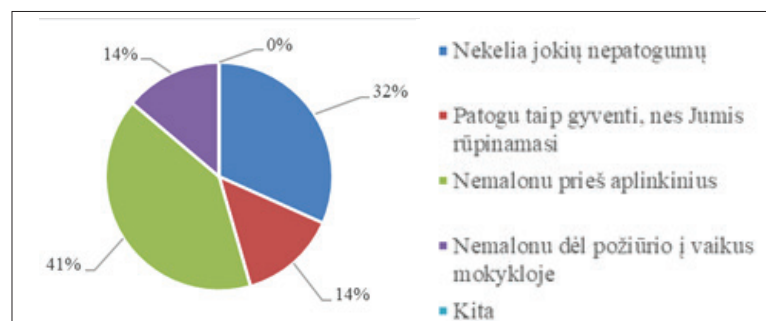
Paklausus respondentų, ką reiškia jiems priklausymas rizikos grupei, paaiškėjo, kad: 41 proc. – nemalonu prieš aplinkinius, 32 proc. –

3 pav. Paramos rūšies poreikis respondentams.

4 pav. Respondentų nurodytos priežastys, dėl kurių jų šeima buvo įrašyta į rizikos šeimų apskaitą.

5 pav. Priklausymo rizikos grupei reikšmė respondentams.

tai nekelia jokių nepatogumų, po 14 proc. – patogiu taip gyventi, nes jais rūpinamasi, nemalonu dėl požiūrio į vaikus mokykloje (5 pav.). Norint asmeniui suteikti pagalbą, siekiant teigiamų pokyčių jo gyvenime, ypač svarbu, kad asmuo visų pirma pripažintų turimas problemas ir pats norėtų pokyčių. Tai, kad didelei daliai respondentų dėl savo padėties nepatogu prieš visuomenę – rodo, kad jų netenkina priklausomumo rizikos grupei statusas ir galima tikėtis jų pačių indėlio pagalbos procese. Deja, didelei daliai jų priklausymas rizikos grupei nepatogumų nekelia, o kai kuriems – net ir patogiu taip gyventi. Tai kelia susirūpinimą ir reikalauja ypatingo - sutelkto ne vien atskirų specialistų ar institucijų dėmesio,

1 lentelė. Respondentams trūkstantų socialinių įgūdžių vertinimas (jų nuomone).

Eil. Nr.	Socialinis įgūdis	1 (labai aktualu)	2 (vidutiniškai)	3 (neaktualu)
1.	Asmens higienos įgūdžių	8%	38%	54%
2.	Pajamų paskirstymo, išlaidų planavimo	14%	54%	32%
3.	Dienos režimo planavimo ir laikymosi	11%	54%	35%
4.	Tarpusavio bendravimo šeimoje	30%	43%	27%
5.	Bendravimo su aplinkiniais	5%	30%	65%
6.	Maisto ruošos	5%	24%	70%
7.	Kasdieninio gyvenimo įgūdžių	5%	35%	59%
8.	Socialinių normų ir vertybių suvokimo ir formavimo	19%	30%	51%
9.	Konfliktinių situacijų sprendimo įgūdžių	30%	38%	32%

2 lentelė. Respondentams dažniausiai trūkstantų socialinių įgūdžių, prižiūrint vaikus, vertinimas (jų nuomone).

Eil. Nr.	Socialinis įgūdis	1 (labai aktualu)	2 (vidutiniškai)	3 (neaktualu)
1.	Vaikų auklėjimo žinių ir įgūdžių	30%	51%	19%
2.	Skirtingo amžiaus vaikų priežiūros	8%	51%	41%
3.	Motinos ir tėvo vaidmenų pasiskirstymo, prižiūrint ir ugdant vaikus;	19%	43%	38%
4.	Žinių apie vaiką žalojančių elgesį ir jo pasekmes	19%	54%	27%
5.	Impulsų kontrolės ir pykčio valdymo	22%	51%	27%
6.	Bendravimo su vaikais	27%	43%	30%
7.	Vaikų poreikių supratimo	19%	51%	30%
8.	Vaikų kontrolės	38%	35%	27%
9.	Atsakomybės už vaiką žalojančių elgesį ir jo pasekmes	22%	35%	43%

3 lentelė. Motyvai, skatinantys respondentus keistis

Eil. Nr.	Kas labiausiai skatina keistis	1 (labai svarbu)	2 (svarbu)	3 (vidutiniškai svarbu)	4 (mažai svarbu)	5 (visai nesvarbu)
1.	Socialinio darbuotojo pagalba, paskatinimas	30%	30%	19%	16%	5%
2.	Artimųjų palaikymas	27%	22%	41%	5%	5%
3.	Neigiamas visuomenės požiūris į socialinės rizikos asmenis		14%	11%	35%	41%
4.	Noras tobulėti		8%	16%	32%	43%
5.	Noras sukurti vaikams tinkamą ateitį	43%	27%	14%	11%	5%

bet - ir valstybės socialinės priežiūros sistemos peržiūros, kurioje dėmesys būtų sutelktas ne vien į pagalbos procesą, bet ir į asmens motyvaciją, savivertę, dorovinių, moralinių principų ugdymą.

Buvo svarbu išsiaiškinti, kas vis dėlto labiausiai juos skatina keistis. Paaiškėjo, kad 43 proc. keičiantis labai svarbu noras sukurti vaikams tinkamą ateitį (3 len-

telė). Rezultatai rodo, kad, nors šiems asmenims ir kyla daug sunkumų, susijusių su vaikų priežiūra, bendravimu, nepaklusniu vaikų elgesiu, vaikų auklėjimo žinių ir įgūdžių stoka ir kt., - tačiau būtent vaikų ateitis jiems yra pagrindinis motyvas, siekiant socialinės rehabilitacijos. Socialinis darbuotojas visame rizikos grupės asmenų socialinės rehabilitacijos procese turi atkreipti į tai didžiausią dėmesį ir šį motyvą tinkamiausiai panaudoti.

Daugelis šių asmenų nėra motyvuoti keistis. Tik atvirai ir nuoširdžiai bendraujant, nedemonstruojant galios, nekaltinant, nevertinant gali būti užmezgamas pasitikėjimu grįstas ryšys su šeimos nariais.

Rezultatyviam darbui su šeimomis, patiriančiomis riziką, siekiant jų socialinės rehabilitacijos, būtinas tarpinstitucinis bendradarbiavimas su vaikų teisių apsaugos tarnyba, policija, sveikatos priežiūros institucijomis, socialinės paramos skyriumi, vaikų dienos centru, darbo birža bei nevyriausybinėmis organizacijomis.

Išvados

1. Aktualiausias problemos šeimoje, patiriančiose riziką, yra: svarbiausių šeimos funkcijų nevykdymas (dėl lėšų stokos, piktnaudžiavimo alkoholiu, nesugebėjimo gyventi kitaip); šeimos ūkio tvarkymo, vaikų auklėjimo ir socializacijos problemos (nesugebama patenkinti emocinių ir fizinių vaikų reikmių); elementariausių socialinių įgūdžių bendrauti su vaikais bei vaikų priežiūros ir ugdymo įgūdžių neturėjimas (neturėjimas žinių, kaip prižiūrėti vaiką, kaip išmokyti jį tvarkos, kaip išreikšti jausmus, įveikti krizes); nežinojimas, kaip elgtis, kilus sunkumams, todėl joms būtina pagalba, ypač - ugdant jų savarankiškumą, tėvystės įgūdžius, kasdieninius ir darbinus gebėjimus.

2. Siekiant šeimų, patiriančių riziką, socialinės rehabilitacijos, ak-

centuotini šie svarbiausi tyrimo rezultatai: dažniausiai asmenys į socialinės rizikos šeimų apskaitą įrašomi dėl vaikų nepriežiūros ir dėl alkoholio vartojimo; rizikos grupėms asmenims priimtinausia socialinės pagalbos rūšis - asmeniniai pokalbiai su socialiniu darbuotoju; didžioji jų dalis nori keistis, tam juos skatina noras sukurti vaikams tinkamą ateitį; didesnei jų daliai dėl priklausymo rizikos grupei nepatogu prieš aplinkinius, tik nedidelė dalis jų mano, kad per vienerius metus ar po pusės metų gali būti išbraukti iš rizikos grupės asmenų sąrašų.

3. Norint, kad riziką patiriančių šeimų socialinė reabilitacija vyktų efektyviai, svarbu gilintis į socialinio darbo metodų ir formų su šiomis šeimomis įvairovę bei juos taikyti praktikoje, siekiant jų socialinės reabilitacijos, ypač - pasitelkiant jiems priimtina individualaus socialinio darbo metodą, panaudojant juos skatinančias keistis motyvavimo priemones.

Literatūra

1. Guščinskienė J., Kondrotaitė G. Socialinės rizikos šeimų problemos: Pagėgių savivaldybės atvejo studija//Socialinis drabas, 2006; 5(2). Prieiga internetu: https://www.mruni.eu/upload/iblock/78e/2_guscinskiene_kondrotaitė.pdf (žiūrėta: 2019 04 25).
2. Navaitis G. Socialiniai darbo su šeima metodai//Socialinis darbas: profesinė veikla, metodai ir klientai. Vilnius. Mykolo Romerio universitetas, 2010.
3. Navaitis G. Socialinis darbas. Profesinė veikla ir klientai. Socialinio darbo su šeima metodai. Vilnius, 2010.
4. Urbanovič - Daukševič J. Socialinio darbuotojo taikomi metodai, dirbant su rizikos grupės šeimomis (magistro diplominis darbas). Vilnius. VPU, 2011.
5. Utenos rajono savivaldybės socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo tvarkos aprašas, patvirtinta Utenos rajono savivaldybės tarybos 2016 m. sausio 28 d., sprendimu Nr. TS-26.
6. Utenos rajono savivaldybės 2018 m. socialinių paslaugų planas, patvirtina Utenos rajono savivaldybės tarybos 2018 m. balandžio 26 d. sprendimu Nr. TS-133.

Summary

Families incurring a risk are characterized by inability to satisfy the emotional and physical needs of the child and the lack of basic social skills. Such families often have no knowledge of how to care for a child, how to teach him and how to deal with problems, especially expressing feelings and overcoming crises. In addition to the problems of other vulnerable groups - children's neglect, abandonment problems are particularly relevant and special attention needs to be paid to their solution in order to social rehabilitation of these families.

Quantitative study - questionnaire survey was conducted in 2018, the subjects of the study were selected by the target group by persons belonging to the risk group. General sample – 98 families incurring a risk, sample size - 78 families incurring a risk. Analysis of study results suggests that the most relevant problems in families incurring a risk are: failure to perform key family functions (due to lack of funds, alcohol abuse, inability to live differently); family management, child upbringing and socialization problems (unable to meet the needs of emotional and physical children); ignorance of how to deal with difficulties, so they need help, especially in developing their independence, parenting skills, daily and working skills.

In order to achieve these families' social rehabilitation, the most important results of the study are to be emphasized: most of ten persons are registered as the social risk families for child neglect and alcohol consumption; the most appropriate type of social assistance for these persons is personal interviews with social workers; most of them want to change, which is motivated by the desire to create a child-friendly future; more of them are uncomfortable with others due to belonging to a risk group, only a minority of them think that they can be removed from the list of risk groups within one year or half a year.

In order to ensure effective social rehabilitation of these families, it is important to look into the diversity of social work methods and forms with families and to apply them in practice to achieve their social rehabilitation, especially through the use of an individual social work approach that encourages them to exchange motivational tools.

Correspondence to: jolitalub@gmail.com

Gauta 2019-04-25

THE DEVELOPMENT OF SOCIAL SKILLS OF RISK INCURRING FAMILIES – A PRECONDITION FOR SOCIAL REHABILITATION

Ž.Kuprėnaitė, J.Lubienė, L.Janaudytė

Key words: family incurring a risk, social skills, social rehabilitation, social services